

ר' יצחק אייזנר

...צִלְלוּ כְּעוֹפֶרֶת בְּמִים אֲדִירִים (שמות טו, י) – פרשנות והלכה

חצי הפסוק הזה, כידוע, מופיע בשירת הים ועל כן הוא נאמר יום יום בסדר התפילה. מבחינה תחבירית, יש ארבע אפשרויות לפרש את חצי הפסוק.

כל אפשרות דורשת פיסוק שונה, ולכן כל האומר את הפסוק, בידועים או בלא יודעים, מכריע לטובת אחת האפשרויות. ע"י המקום שהוא מפסיק בו, או ע"י אורך הפסקיו. רצוי, אם כן, שהמתפלל ובעל הקריאה יאמרו את המלים לפי המסורת. ואכן, בכל הקשור להפסקים בפסוקים. נמסרו לנו מסורת ברורה ביותר (אם כי, גם מוזנחת ביותר) ע"י טעמי המקרא. אנחנו נדון באפשרויות התאורטיות של פיסוק חצי הפסוק; נראה התייחסותם של מספר פרשנים במשך הדורות לנידון; ונבדוק איך רצוי לאמר את חצי הפסוק הלכה למעשה, על פי משפטי הטעמים.

שתי שאלות מתעוררות בבואנו לפסק את חצי הפסוק.

הראשונה: למה מתייחסת המלה "אדירים"? האם המים היו אדירים, או שמא אדירים הוא נושא המשפט, זאת אומרת אדירים (מצרים) צללו כעופרת במים.

השאלה השנייה: מה מתארת המילה "במים"? מקום נפילת העופרת (צללו, כעופרת במים); או מקום נפילת הצוללים (צללו כעופרת, במים)?

צירוף התשובות האפשריות מספק לנו, כאמור, ארבע מסקנות אפשריות:

המצרים	המים	אדירים = מה – במים
אפשרות ג'	אפשרות א'	כעופרת
אפשרות ד'	אפשרות ב'	צללו

אפשרות א: אדירים = המים; במים = מקום נפילת העופרת.
פיסוק הנדרש: צללו || כעופרת | במים אדירים.

פירוש: צללו |
צללו
צללו
איך?
כעופרת, במים אדירים

אפשרות ב: אדירים = המים, במים = מקום נפילת הצוללים.

פיסוק הנדרש: צללו כעופרת | במים אדירים

	פירוש	צללו!
איך?	צללו	
כעופרת!	צללו	
איפה?	צללו כעופרת	
במים אדירים! זאת אומרת:	צללו כעופרת	

"במים אדירים" מודיע לנו היכן "צללו כעופרת", ולא היכן העופרת המדוברת צוללת.

אפשרות ג': אדירים = המצרים; במים = מקום נפילת העופרת.

פיסוק הנדרש: צללו | כעופרת במים || אדירים

	פרוש	צללו
איך?	צללו	
כעופרת במים!	צללו	
מי?	צללו, כעופרת במים	
אדירים!	צללו, כעופרת במים	

אפשרות ד': אדירים = המצרים במים = מקום נפילת הצוללים.

פיסוק הנדרש: צללו כעופרת | במים || אדירים

	פירוש	צללו
איך?	צללו	
כעופרת!	צללו	
איפה?	צללו כעופרת	
במים!	צללו כעופרת	
מי?	צללו כעופרת, במים	
אדירים!	צללו כעופרת, במים	

נראה עתה את התייחסותם של חז"ל ושל פרשנים מאוחרים יותר לחצי-הפסוק הזה².

מנחות עג: יבוא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים". "יבוא אדיר", זה הקב"ה, כדכתיב "אדיר במרום ה' (תהלים צג, ד): "ויפרע לאדירים", אלו ישראל שנ'

1. שיטת הפיסוק שהשתמשנו בה פה, היא שיטת טעמי המקרא. היא מבוארת בפרוטרוט בספרו של הרב מרדכי ברויאר, טעמי המקרא בכ"א ספרים ובספרי אמ"ת. הוצ' מכללה ירושלים, עמ' 6-8 : 329-339.

2. ליקוט הפירושים הזה לקוח מחיבורו של מיכאל פרלמן חוג לטעמי המקרא הוצ' זמרת, מחזור ב' מס' 43.

"ואדירי כל-חפציבם" (שם טז, ג): "מאדירים" אלו המצרים. דכתיב "צללו כעופרת במים אדירים", "באדירים" אלו מים, שנ' "מקלות מים רבים אדירים משברי ים" (תהלים צג, ד).

לפי דרשה זאת, פירוש המילה "אדירים" הוא מצרים. אפשרויות ג' וד' מתאימות לדרשה הזאת.

מקשה **בעל חידושים והגהות מספר חק נתן** (מופיע בסוף הגמ' דפוס וילנא): קצת קשה מנ"ל דאדירים קאי על המצרים? אדרבה! פשטיה דקרא משמע, דקאי על המים מדנקוד בית בשו"א (במים), דאי קאי על המצריים הו"ל לנקוד ב"ת בפת"ח?! ויש לומר משום דק"ל אי קאי אמים: וכי אין דרך העופרת לצלול אלא במים אדירים? והלא אפילו במים שאינם אדירים דרך העופרת לצלול! לכן פירש דקאי על המצריים וק"ל עכ"ל.

ההערה הזאת קשה לי מתחילתה עד סופה; גם קושייתה וגם תירוצה. החק נתן קובע שאם אדירים = מצרים, היה צפוי ש"במים" תהיה מיודעת. קטנתי מלהבין למה הדקדוק העברי אינו מאפשר שיכתב שהמצרים צללו כעופרת במים סתמיים; הן אם נפרש ש"במים" מתיחס למקום נפילת הצוללים (אדירים צללו כעופרת, במים), ובודאי אם נפרש ש"במים" מתאר את מקום נפילת העופרת (אדירים צללו, כעופרת במים) כפי שהחק נתן עצמו סבור, כפי שנראה מיד.

תירוצו של החק נתן קשה גם כן. הוא קובע שעופרת צוללת בכל מים באופן דומה, ולכן אין מקום לדבר על נפילת עופרת, במים אדירים. תירוץ זה מבוסס על ההנחה שהפסוק חייב להתפרש כאפשרויות א' או ג', דהיינו, "במים" היא מקום נפילת העופרת. כנראה נעלמה ממנו אפשרות ב': צללו (כעופרת), במים אדירים. לפי האפשרות הזאת, המלה "אדירים", המתארת את המים שבם צללו, מוסיפה מימד חשוב לתיאור אבדון המצריים – צלילה נוראה ומעוררת התפעלות; צלילה, במים אדירים! (וראה את דברי הרשב"ם, בהמשך).

ספורנו: אדירים: שרים וראשי עם צללו כעופרת במים ומהם היו השלישים על כולו, שמנה פרעה על כל רכב מצרים (שמ' יד, ז).

עד כאן, ראינו פירושים שהבינו שהמלה "אדירים" = המצרים. נעבור עתה לפירושים שהבינו ש"אדירים" זהו תיאור של המים.

מכילתא, בשלח, פרשת השירה, פרשה ז': ד' דברים נקראו אדירים ואלו הן: הקב"ה שנ' "אדיר במרום ה'", ישראל שנ' "ואדירי כל-חפציבם", מצרים שנ' "אותה ובנות גוים אדרם" (יחזקאל לב, יח); במים שנקראים אדירים, שנ' "צללו כעופרת בימים אדירים".

לפי דרשה זאת, פירוש המילה אדירים הוא מים. אפשרויות א' ו-ב' מתאימות לדרשה הזאת.

לכן מפרש **האבן עזרא:** "במים אדירים" דבק עם צללו. כאילו אמר "צללו במים

אדירים כעופרת" נראה שראב"ע פירש כאפשרות ב' בלבד, זאת אומרת צללו כעופרת | במים אדירים. ובלשונו "במים אדירים דבק עם צלל".

וכן נראה דעתו של הרשב"ם: "צללו כעופרת במימות שהן אדירים. במים של ים אע"פ שהן אדירים" (ס"א: כדכתיב "אדירים משברי ים").

וכן הביאור: "ובמים אדירים דבק עם צללו", ששקעו במי הים, שהם אדירים בכוח מרוצתם ומשברי גליהם, כאשר ישקע העופרת במי מנוחות. עכ"ל. דעתו מפורשת כמו אפשרות 2.

ולהלכה, יצויין שאע"פ שבשעת הדרישה והפירוש, שבעים פנים ישנם לתורה, בשעת קריאת הפסוק אין כל שבעים הפנים יכולים להשתמע. לכן הזדהות או הסכמה עם איזה שהוא פירוש, אינו משנה כלל, כאשר אנחנו קובעים איך לומר את חצייהפסוק בשעת תפילה או קריאה בצבור. כפי שציינו בתחילת דברינו, קביעה זאת נעשתה כבר על ידי מסורה עתיקת יומין, ובא לידי ביטוי בטעמי המקרא.

נראה תחילה את דברי הבאר היטב (ר' יהודה אשכנזי) א"ח סע' נ"א, ס"ק ו': ויש להפסיק בין במים ובין אדירים.

המשנה ברורה פוסק בעקבותיו ואף מנמק (סע' נ"א, ס"ק י"ז): יש להפסיק בין במים ובין אדירים, שהאדירים קאי על מצרים.

בשער הציזון מציין הרב ישראל מאיר מראדין (החפץ חיים) שמקורו הפרי מגדים.

וכן במשבצות זהב (פירוש הפרי מגדים על הטורי זהב) ס' נ"א, סק"ג כתוב: כתב בספר דעת חכמה בסי' נ"א מ"כ שיש להפסיק בין במים ובין אדירים, ויש טפחא תחת "במים" וסוף פסוק באדירים עפ"י גמ'. "יבוא אדר ויפרע מאדירים באדירים קאי על מצרים וכ"ה במדרש צללו אדירים כעופרת במים".

הפרי מגדים קובע שיש להפסיק בין במים ובין אדירים מפני הטפחא, ואותו טפחא הוא על פי הגמרא והמדרש. ברוך ה', מאז כתיבת שורות אלה זכינו למחקר רב (יחסי) במשמעות הטעמים וחוקיהם; ואנחנו מסוגלים לקבוע בדיוק מה טיבו של הטפחא הזה, המופיע מתחת למילה "במים".

כבר העיר ר' יצחק בן אריה יוסף דוב (המכונה זליגמן בר) בסידורו עבודת ישראל, בפסוקי דזמרא, שירת הים: כתב הב"ח בא"ח סימן נא: יש להפסיק בין "במים" ובין "אדירים". ודבר זה צריך ביאור. ונראה כי סמך על גמרא במנחות שנדרש שם "אדירים" על המצריים, וע"כ כתב שיש להפסיק כדי שתהיה ההבנה, שהאדירים הם המצריים צללו במים כעופרת. וכמו שבאמת פירש הר' ספורנו: אדירים, שרים וראשי עם צללו כעופרת במים.

אמנם במחילת כבודו לא יתכן פירוש כזה לפי התרדפות הטעמים ולפיהם מלת "אדירים" תואר הוא ל"מים", כי תיבת "כעופרת" היא מוטעמת בזקף, ולעולם הזקף מפסיק יותר מהטפחה שלאחריו, וע"כ "מים" דבק עם "אדירים" וכמו שפירש הראב"ע... עכ"ל.

ר' זליגמן בר מסביר שלעולם כוחו של זקף עולה על זה של טפחא ולכן יש לפסק את הפסוק:

צללו כעופרת | במים אדירים (אפשרות ב')

אך נשארתי בעיה אם אין צורך לשום הפסק בין "במים" ובין "אדירים" – שהרי "אדירים" מתארים את המים – למה צריכים טפחא במילה "במים" אע"פ שלמדנו שכוחו של הטפחא פחות מזה של הזקף, תפקידו של הטפחא כטעם מפסיק בעינו עומד. למה לא הוטעם, אם כן:

צללו כעופרת במים אדירים

כפי שהטעמים רגילים לחלק ארבע תיבות 2:2, דוגמת:

ארבעים אלף | וחמש מאות (במ' א, לג)

או נורא תהלת | עשה פלא (שמ' טו, יא)?

ממשיך בעל עבודת ישראל: ... ואל תאמר אם כן למה לא נטעם צללו כעופרת במים אדירים, כי זה לא ייתכן ע"פ יסודי הטעמים, כי כאשר תיבת הסילוק (=סוף פסוק) או התיבה שלפניו ארוכה כל כך, עד שיש עוד ב' תנועות לפני תנועת הניגון (אדירים) אז לעולם יבא טפחא לפני הסילוק ולתיבה שלפניו זקף; והמרכא לא יושם לפני הסילוק אלא אם כן אין ב' תנועות לפני הסילוק או לפני תנועת הניגון של תיבה הקודמת לו. (וחמש מאות; עשה פלא). ודבר זה הוא שהטעה להרב ספורנו, שחשב "במים" נפסק מן "אדירים" בעבור שתחתיו טפחא... ודע לך כלל זה. ואחרי הדברים והאמת האלה אין טעם של הפסקה בין "מים" ובין "אדירים" אלא שלא יבולעו מים שבסוף "במים" ואלף שבראש "אדירים" זו בזו דוגמת וזכרתם אותו, "זונים אחריהם" ע"ל.

וכן מסיים הביאור (שתחילת דבריו הובאה לעיל) אחרי שהוא מפרש ש"אדירים" מתארים את המים: ולכן מלת "כעופרת" מועמדת בטעם זקף קטן.

וראה דוגמא נוספת מאלפת לתופעה זאת. בתחילת פרשת שלח ישנה רשימה

3. להגדרה יותר מדייקת למונח "תיבה ארוכה", ראה ר"מ ברויאר הנ"ל עמ' טז.
4. מאז זמנו של בעל העבודת ישראל הוכח שהטפחא לא יבוא לעולם, לפני הסוף פסוק בתנאים האלה, אלא רק עשוי לבוא. וראה על כך מ. פרלמן חוג לטעמי המקרא מחזור ד' מס' 149-151 שטרח להביא דוגמאות רבות להוכיח שיש להחליף את המלים "לעולם יבא" שבדברי ר' זליגמן בר, במלים "עשוי לבא" לדוגמא:
...המלטה את הקרב (וי' ז, ג).
...דבר צדקים (שמ' כג, ח).
וראה ר"מ ברויאר הנ"ל עמ' 109-112.
5. וכן לפרי מגדים. וכן לבאר היטב, וכן למשנה ברורה.
6. מילה מורכבת, מילה שהיא צירוף מילים אחרות המחוברות על ידי מקף, נחשבת כמילה אחת מבחינת הטעמתה.

של ראשי השבטים שנשלחו לתור את הארץ. בכל הרשימה הטעמים הם דוגמת:

למטה ראובן שמוע בני־זכור

חוץ ממטה אפרים, ששם הטעמים הם:

למטה אפרים הושע בני־נון

איך השנוי הזה תלוי באופיו המיוחד של הושע בן נון, אלא בעובדא שרק לו היה אב עם שם בעל הברה אחת, ולכן המילה המורכבת הנוצרה, "בן־נון", איננה ארוכה על פי הגדרתנו. ואלו לכל שאר ראשי המטות, היו אבות עם שם בעל שתי הברות לפחות, ולכן כאשר נוסף להם מלת המוקפת "בן", נוצרה מילה ארוכה:

בן־זכור, בן־חור, בן־יפנה

ויהי רצון שבזכות תפילה וקריאה שייעשו בדיקנות נזכה שהנוסף ברוחו, ומכסה ים, הוא ינחה בחסדו עם־זו גאל, וינהלו בעזו אל נוה קדשו.